

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА АКТІВ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Пригара Л. І.,

*к.ю.н., доцент кафедри цивільного права та
процесу юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
суддя Господарського суду Закарпатської області*

Юридична техніка, як відомо, охоплює передусім питання змістової та структурної побудови нормативно-правових актів, визначення термінів, використання словосполучень у змісті юридичних документів тощо. Проте юридична техніка - це не лише критерії розробки та редагування проектів нормативно-правових актів, але й оцінка акту з позицій механізму реалізації правових норм, неприпустимості виникнення внутрішніх та зовнішніх протиріч, прогалин та неузгодженостей. На жаль, у чинному законодавстві зустрічається чимало недоліків юридико-технічного характеру, а тому завдання юридичної техніки полягає у тому, щоб не лише озброїти правотворця знаннями в сфері юридичної техніки, але й підвищити рівень його правової культури [1, с. 66].

В юридичній літературі інститут юридичної техніки має різновекторний характер наукового дослідження, що пов'язано із вивченням переважно тих або інших аспектів вказаного інституту, а саме:

- дослідження особливостей мовленнєвого викладення тексту правових актів [2];
- вивчення специфіки застосування термінів та конструкцій у змісті правових актів [3];
- аналіз питань, які торкаються юридико-технічних особливостей структурної побудови правових актів [4];
- розгляд специфіки стилістичного викладення правових положень у змісті правових актів та вироблення методичних рекомендацій щодо вдосконалення їх стилістики [5].

Одним із найзагальніших юридико-технічних засобів формування змісту документу є використання системи термінології. Проблема термінології до недавнього часу досліджувалась лише в рамках законодавчої техніки як різновиду юридичної [6, с. 11-13].

Поняття “юридичний термін” в енциклопедичних джерелах характеризується як засіб юридичної техніки, за допомогою якого конкретні поняття набувають словесного виразу в тексті нормативного акту [7, с. 1027] або як елемент юридичної техніки, словесні позначення державно - правових понять, за допомогою яких виражається і закріплюється зміст нормативно-правових приписів держави [8, с. 709].

Термінологія, яку застосовує юридична наука і практика, є досить неоднорідною. Основними факторами, що її визначають є історичні, культурні, ідеологічні умови та особливості акту, а також феномен та практика діловодства. Принциповим питанням є виокремлення різновидів юридичних термінів з метою надання їм системного характеру та спрощення їх вживання у практиці правотворчості та правозастосування. Найбільш обґрунтованими є розподіл юридичних термінів за ступенем поширеності та професійним спрямуванням, відповідно до якого юридичні терміни поділяють на:

- 1) загальноживані терміни, до складу яких входять слова звичайної літературної мови, без яких не можуть існувати ні юридична наука, ні законодавство, ні правореалізація, оскільки без загальноживаних слів неможливо повноцінно відобразити волевиявлення уповноваженого суб'єкта, забезпечити доступність як нормативно-правових, так і індивідуальних актів;
- 2) спеціальні юридичні терміни, змістом яких є поняття, що відображають особливості державно-правових категорій як специфічних суспільно-політичних явищ та виникають в процесі юрисдикційної діяльності. Такими, наприклад, є категорії: “правовідносини”, “позивач”, “прокурор”, “обвинувачений”, “преюдиція” тощо;

3) спеціальні неюридичні терміни, що можливо визначити як терміни, що належать до інших неюридичних наук та використовуються в законодавстві, правозастосовчій практиці та юридичній науці з метою визначення особливостей відносин, що регулюються (“кібернетика”, “перевезення” тощо). З’ясування їх змісту передбачає необхідність звернення до тих галузей знань, до яких вони належать [9, с. 89-92].

Юридична термінологія повинна відповідати вимогам точності у визначенні того чи іншого поняття: єдності (однозначності, що забезпечує надання терміну одного, а не кількох значень); ясності та простоти.

З урахуванням вищезазначеного необхідно зауважити, що в процесі мовної підготовки юристів необхідно звертати увагу на ті мовні особливості, які викликають найбільші труднощі у вживанні. На думку Н. В. Артикуци, найголовнішими аспектами мовної підготовки юристів є: термінологічний, що передбачає пильне і глибоке вивчення термінології права [10, с. 59-60]. Завдання полягає не лише у тому, щоб проаналізувати склад та системно-структурну організацію сучасного юридичного словника української мови, визначити основні типи термінологічних одиниць та засоби термінотворення, але й виявити специфіку терміносистеми на різних мовних рівнях.

У багатьох випадках надати повне нормативне визначення тому чи іншому поняттю неможливо, оскільки його застосування в кожному конкретному випадку залежить від життєвих обставин або оточуючої обстановки. Це стосується так званих оціночних понять (“особлива жорстокість”, “крайній цинізм”, “гуманізм”, “справедливість”, “гідність”, “честь”, “совість”, “сумлінність”, “розумність”, “моральні якості” тощо) [11, с. 146], які мають відносно-визначений характер. Причини, що обумовлюють наявність оціночних понять в праві, можна розділити на дві групи:

- об’єктивні, що обумовлені багатоманітністю явищ суспільного життя, видозмінністю явищ соціальної дійсності тощо;
- суб’єктивні, змістом яких є погрішності і помилки законодавця, недостатній ступінь розвитку юридичної науки, законодавчої техніки, практики застосування правових норм тощо [12, с. 25]. До останніх належать поняття, котрі характеризують лише значимість (загально соціальну, класову, особисту) таких вчинків, формально-визначені ознаки яких не фіксуються в актах правозастосування [13, с. 17-18].

Однією з особливостей оціночних понять є те, що вони визначають явища об’єктивної дійсності, що характеризуються складністю та

невизначеністю. Це, приміром, явища в сфері морально-етичних відносин, майнових відносин, властивостей особистості тощо [14, с. 101].

В регулятивній сфері правового регулювання існує тенденція до збільшення використання оціночних понять, в охоронній - до її скорочення. Однак, використання оціночних понять в кожному конкретному випадку повинно бути результатом свідомого вибору, а не припущення правотворця або суб'єкту правозастосування. Метою такого використання має бути забезпечення гнучкості, справедливості нормативно-правового регулювання та вираження індивідуальності того чи іншого застосування норм права.

Важливе значення для розвитку правозастосування має вивчення і подальше вдосконалення мови та стилю актів правозастосування. Мова являє собою важливий засіб людського спілкування, вона нерозривно пов'язана з думкою.

Основними факторами, що впливають на утворення норм української мови є наступні положення: граматичні та лексичні норми утворюються шляхом зіставлення рідної мови з іноземною, тобто з дещо іншою системою цінностей, в результаті чого забезпечується розвиток нових мовних засобів, поява нових сфер спілкування [15, с. 14].

Мова акту правозастосування, як і будь - якого іншого правового акту - це не звичайна лінгвістична композиція, а спеціалізований, пристосований суто до права, точний, перевірений часом апарат, за допомогою якого соціальним, політичним, економічним та іншим відносинам надається державне, юридичне значення як за формою, так і за офіційною мовою [16, с. 35]. Мова актів правозастосування, хоча і має свою специфіку, однак відповідає загальним закономірностям лінгвістики, а отже, нею необхідно керуватися як з точки зору правового змісту, так і в плані застосування загальних положень мовознавства до індивідуальних текстів. Адже, якщо мова в цілому є засобом спілкування людей з усіх питань, що виникають, то мова акту правозастосування, з однієї сторони, обслуговує лише ту сферу суспільного життя, де діє право, а з іншої має бути простою і доступною для всіх суб'єктів, на яких цей акт розповсюджується. Це спосіб зовнішнього втілення правових приписів.

В літературних джерелах справедливо підкреслюється значення правозастосовчої практики для підвищення рівня юридичної техніки, що в свою чергу, сприяє зміцненню законності. Це пояснюється рядом таких обставин:

- по-перше, застосування норм права у багатьох випадках здійснюється юристами, які мають спеціальні знання та здатні гли-

боко розуміти діюче право, знайти на його основі правильне, справедливе рішення для конкретної життєвої ситуації;

- по-друге, до сфери правозастосування підпадають найбільш складні у юридичному відношенні ситуації, які потребують для свого вирішення творчого підходу. Досвід вирішення таких справ корисний при повторенні аналогічних ситуацій;
- по-третє, на відміну від законодавця, суб'єкт правозастосування безпосередньо стикається із конкретною практичною ситуацією і вимогами реального життя, що досить часто створює підстави для уточнення приписів закону та його вдосконалення [17, с. 178-179].

Практичного значення для дослідження термінологічної основи акту правозастосування має аналіз проблеми стилістики юридичних документів, яка вивчена лише в аспекті особливостей стилю окремих правових актів. Однак, оформлення тексту акту за допомогою мовних засобів визначає необхідність дослідження мовної стилістики - лексики, морфології та синтаксису.

Мова актів правозастосування являє собою частину офіційно-ділового стилю мовлення, лексикон нормативних та офіційних інтерпретаційних актів. Мова нерозривно пов'язана з текстом і поза нього не існує. Правові норми, які закріплені в тексті акта - є основою правового регулювання. Як і будь який інший, правовий текст має лінгвістичну, логічну, граматичну, графічну основи, кожна з яких має специфіку прояву. Саме в тексті права відбувається об'єднання правового лексикона та його стильових закономірностей. Текст є засобом прояву права та формою його існування [18, с. 10-15].

Особливістю стилю актів правозастосування є їх офіційно-діловий характер. Закони стилістики приписують документу, в тому числі акту застосування права, бути суворим, точним, об'єктивним, по можливості коротким, а досягти цього можливо лише застосовуючи відповідні мовні засоби та усвідомлюючи правила їх вживання.

Кожний текст акту правозастосування можливо розглядати як чередування стандартних і вільних словесних рядів. Логічну основу складає стандартний текст, що супроводжується фразеологізмами, тобто, це усталений зворот, стійке поєднання слів, що виступає у мові як єдиний, неподільний і цілісний за значенням вислів [19, с. 24].

Мова, стиль та термінологія нормативно-правових актів мають відповідати певним вимогам. Як правило, вони мають форму кліше, за допомогою яких суб'єкт правозастосування точно і однозначно визначає правозастосовчі дії, правовідносини, а також формулює судження юридичного характеру.

Застосування документальних форм та власних правових кліше забезпечує організованість і структурованість тексту. Вони сприяють не лише доступності кожної із структурних частин тексту, але і забезпечують перехід від однієї композиційної частини до іншої. Зокрема, у правовому акті доцільно застосувати позначення і терміни з використанням загальнозрозумілих і доступних слів та словосполучень. Текст правового акту не повинен допускати вживання зворотів розмовної мови та її експресивних форм, іноземних слів, загальних міркувань, закликів, слів літерними позначеннями (абревіатур) [20, с. 105-110].

Таким чином, оформлення правового акту, в тому числі і акту правозастосування, пов'язується з прийняттям рішення відносно розподілу його складових компонентів та визначення їхніх зв'язків. Справедливо зазначає С. С. Алексеев, що це є засобом юридичної техніки, який полягає в розумінні текстового матеріалу документу в певному порядку та його узгодженості [21, с. 278].

Важливим компонентом структури акту правозастосування є його реквізити. На думку С. С. Алексеева, кожен документ повинен мати такі внутрішні реквізити, які свідчили б про його офіційний характер, відображали його зміст, юридичну силу, місце та дату прийняття [21, с. 170]. Деякі вчені звертають увагу на дефектність актів правозастосування як наслідок недотримання вимог, які висуваються до їх оформлення. Ця точка зору поширюється і на невірне застосування реквізитів. З метою уникнення помилок у застосуванні реквізитів у змісті актів правозастосування, які приймаються відповідними суб'єктами або установами, необхідно готувати відповідний формуляр. Формуляр акту правозастосування являє собою сукупність розміщених у визначеній послідовності реквізитів юридичного документу.

Найбільш поширеними у практиці правозастосування є наступні реквізити актів, що виконують роль адресування текстової інформації документу, полегшують засвідчення його юридичної достовірності та пошук самого документу:

- а) реквізити посвідчення, що вміщують підпис, грифи затвердження та погодження, візи й печатку;
- б) реквізити авторства, що визначають найменування організації, місцеприйняття чи видання;
- в) реквізити ідентифікації, які включають заголовок, реєстраційний номер, код документу і дату;
- г) довідкові реквізити, які відображають рух документу з моменту створення до виконання.

Правила юридичної техніки в процесі роботи з реквізитами можуть включати в себе підбір, визначення місця і обсягу розміщення реквізитів, а також послідовність їх оформлення (внесення). Потрібно пам'ятати, що формуляр кожного виду акту правозастосування потребує особливої, детальної та уважної розробки [22, с. 65]. Крім того, слід відзначити, що в умовах постійного широкого використання оргтехніки в роботі з документами, у тому числі і з актами правозастосування, ціна помилки в роботі з формулярами різко зростає.

Враховуючи вищевикладене, можливо зробити висновок про те, що основними засобами юридичної техніки актів правозастосування, є термінологія, мова, лінгвістика, стилістика, композиція, реквізити та формуляр.

Перелік використаних джерел:

1. Пригара Л.І. Юридична техніка актів правозастосування: монографія / Л.І. Пригара, Я.В. Ступник. – Ужгород: Видавництво ФОП Бреза А.Е., 2013.- 158с.
2. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія: Навчальний посібник. Друге вид., змін. і доп. – К.: СтилоС, 2004. – 277 с.
3. Кравченко С. П. Мова як фактор правоутворення та законотворення: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Одеса, 2000. – 201 с.
4. Керимов Д. А. Культура и техника законотворчества. – М.: Юрид. лит., 1991. – 160 с.
5. Язык закона / Под ред. А. С. Пиголкина. – М.: Юрид. лит., 1990. – 192 с.
6. Основы теории права и государства в вопросах и ответах: Учебное пособие. – Х.: Одиссей, 2002. – 400с.
7. Российская юридическая энциклопедия / Глав. ред. А. Я. Сухарев. – М.: Изд-ий дом ИНФРА –М, 1999. – 1110 с.
8. Большой юридический энциклопедический словарь. - М.: Книжный мир, 2003. - 720 с.
9. Бабаев В.К., Баранов В.М., Толстик В.А. Теория права и государства. - М.: Юрист, 2003. - 256 с.
10. Артикуца Н. В. Нові підходи до мовної підготовки майбутніх юристів і викладачів права // Право України. – 1997. - № 12. – С. 58-61.
11. Лукич Р. Методология права / Д. А. Керимов (ред. вступ. ст.), В. М. Кулистанов (пер.с сербохорв.). – М.: Прогресс, 1981. – 304 с.
12. Пунько О. Характеристика та класифікація правозастосовчих помилок // Право України. - №8. – 2003. – С. 110-112.
13. Чернобель Г. Т. Структура норм права и механизм их действия (логические аспекты) // Правоведение. - 1983. - № 4 – С. 20-27.

14. Черданцев А. Ф. Теория государств и права. - М.: Юрайт-М, 2001. - 432 с.
15. Чулінда Л. І. Залежність тлумачення правових приписів від оформлення переліків у текстах правових актів // Українське право. - 2000. - № 1(13). - С. 30-35.
16. Ковачев Д. А. О понятии законодательной техники // Ученые записки ВНИИСЗ. - 1969. Вып. 18. - С. 30-36.
17. Савицкий В. М. Язык процессуального закона // Вопросы терминологии. - М.: Наука. - 1987. - С. 178-182.
18. Чиквишвили К. С. Структура семантичної організації тексту: Автореф. дис. ... канд. філолог. наук. - Москва, 1980. - 24 с.
19. Рабінович П. М. Юридична техніка законотворення в Україні: загальні проблеми // Вісник Академії правових наук України. - 1998. - № 2(13). - С. 24-28.
20. Бабаев В.К., Баранов В.М., Толстик В.А. Теория права и государства. - М.: Юрист, 2003. - 256 с.
21. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия: опыт комплексного исследования. – М.: Статут, 1999. – 712 с.
22. Тураева З. Я. Лингвистика текста. - М: Просвещение, 1986. - 127 с.